



บทที่ ๒

การสอบทานต้นฉบับตัวเขียนของอุเทนคำฉันท

ก่อนที่จะวิเคราะห์ที่มาและเนื้อหาของอุเทนคำฉันทในบทต่อไป ผู้วิจัยใคร่
ขอนำอุเทนคำฉันทฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ มาสอบทานกับต้นฉบับตัวเขียนก่อน เนื่องด้วย
เหตุผลสำคัญ ๒ ประการ คือ

ประการแรก ผู้วิจัยสนใจใคร่จะทราบว่า อุเทนคำฉันทฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔
มีการดัดแปลงแก้ไข ตัดทอน หรือเพิ่มเติมเนื้อเรื่องให้ต่างไปจากเดิมบ้างหรือไม่ หรือ
ยังคงรักษาเนื้อความไว้เหมือนเดิมทุกประการ ทั้งนี้เพื่อจะได้วิเคราะห์เนื้อหาของอุเทน
คำฉันทให้ถูกต้องและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ประการที่สอง เมื่อได้ศึกษาอุเทนคำฉันทฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ อย่างละเอียด
แล้ว ผู้วิจัยได้พบข้อบกพร่องบางประการเกี่ยวกับการเขียน การคัดลอกและการพิมพ์
ดังนี้คือ

๑. การเขียนผิด มีคำประพันธ์บางบทในอุเทนคำฉันทที่เขียนผิด คงเนื่องจาก
สมัยนั้นอักษรวิธีในการเขียนภาษาไทยยังไม่แน่นอน เช่น

ควรวญพลางนองชอนานารากรชิเบศร์

อาภ^๑เกท

พิกาล^๑

"อาภ^๑เกท" ในตัวอย่างคำประพันธ์ที่ยกมา น่าจะเป็นการเขียนผิดพยางค์
คำที่ถูกดัดแปลง การเขียนเป็น "อาเพศ" ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๘๓
หน้า ๑๐๒๓ อธิบายความหมายของคำ "อาเพศ" ว่า

^๑พระยาฉัตรานุภาพ (อน), อุเทนคำฉันท, หน้า ๑๔ - ๕.

อาเทศ ก. ให้เป็นไปเอง เผลอเป็น ปรวนแปรไป หรือเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน
(อาจมาจาก ส. อาเทศ)

ส่วนในอุเทนคำฉันท์เขียนว่า "อาเภท"

คำใครจักไปพ้นมือ ตักแต่เต็นหรือ
 จะมานจะพ่นกู่ทักอง^๑

"คำ" ในบทประพันธ์ที่ยกมาเป็นตัวอย่าง น่าจะเป็นการเขียนผิดเช่นเดียวกับคำ "อาเภท" แม้คำว่า "คำ" จะมีความหมาย แต่ความหมายไม่เข้ากับใจความในบทประพันธ์ ดังนั้น คำ "คำ" ที่ถูกควรเขียนเป็น "ชา" แปลว่า ทำให้ตาย ซึ่งความหมายเข้ากับบทประพันธ์ได้ดีกว่า "คำ"

๒. การคัดลอกผิด มีคำประพันธ์หลายบทในอุเทนคำฉันท์ ที่คลาดเคลื่อนในการเขียน ผู้วิจัยคิดว่าสาเหตุคงเนื่องจากการคัดลอกผิด เพราะบางคำมีความหมายไม่ชัดเจนและถูกต้อง ทั้งยังไม่อาจเข้ากับใจความในบทประพันธ์ได้ บางคำก็ไม่มี ความหมาย หรือไม่มีใช้ในภาษาเลย ตัวอย่างเช่น ตอนที่พระเวฐทูปกพระสหายของพระอัลลกับปะณู ซึ่งไปเกิดเป็นพระอินทร์แล้วมาเยี่ยมถามทุกข์สุข พอทราบความเดือดร้อนของพระอัลลกับปะจึงมอบมนต์บังคับช้างและพิณวิเศษให้ ดังคำประพันธ์ว่า

แล้วหีบพิณพิทยโองาร ถวายสิทธิจรรย์
 ทั้งเวทอุบายอุปเท่ห์^๒

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

คำ "โอรุการ" ที่ถูกนำจะเขียนเป็น "โอรุการ" การที่เขียนว่า "โอรุการ" ผู้วิจัยคิดว่าสาเหตุคงเนื่องจากความพลั้งเผลอในการคัดลอก โดยผู้คัดลอกเขียน "พ" เป็น "ภ" คำ "โอรุการ" จึงกลายเป็น "โอรุการ" ไป

เขียนล่อล่ออ้ออ้อวาทณ์ ชักรวิชัยภมร
กังกำพรหอง ปรุรุพี^๑

"ล่อ" น่าจะเป็น "ล่อ" (พ่อ) ซึ่งเป็นสัทอักษรถูกอันเกิดจากการผสมระหว่าง "ลา" กับ "ม้า" และมีลักษณะคล้ายลา ไม่ควรเป็นคำว่า "ล่อ" ซึ่งแปลว่า พาหนะ เพราะเมื่อนำความหมายของ "ล่อ" ไปแปลแล้ว ใจความไม่เข้ากับคำประพันธ์ การเขียน "ล่อ" เป็น "ล่อ" จึงน่าจะมาจากสาเหตุการคัดลอกผิด

๓. การคัดลอกคำตกและคำเกิน

นอกจากอุพพณคำฉันท์ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๘ จะบกพร่องด้านการเขียนผิด การคัดลอกผิดแล้ว ยังพบข้อบกพร่องเกี่ยวกับการคัดลอกคำตกและคำเกินอีกด้วย คงเป็นเพราะความพลั้งเผลอของการคัดลอก

๓.๑ การคัดลอกคำตก

เขียนณามาปีตะกาวิหาระและกบิ
สรุโรสงสะสาชนิ อนันต์
ดาวพวกพาคณาภินลบัคคิณอรุญ
เลียโลมลงกิน ชลามพู่^๒

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓.



คำประพันธ์ที่ยกมา เป็นตอนที่พระเจ้าอุเทนทรงยกทัพไปจับช้างเผือกกล ตาม
คำกราบทูลของนายพราน แต่งด้วยฉันท ๑๘ สัททวิภักตีฉันท ตามหลักฉันทลักษณ์วิทยา
กล่าวไว้ ฉันทบทหนึ่งของสัททวิภักตีฉันทแบ่งเป็น ๓ วรรค ๆ แรก มี ๑๒ พยางค์
วรรคสองมี ๕ พยางค์ วรรคที่สามมี ๒ พยางค์ แต่ปรากฏว่าในวรรคที่สองของคำ
ประพันธ์นั้นมีเพียง ๔ พยางค์เท่านั้น จึงขาดจำนวนพยางค์ตามข้อบังคับในวรรคไป
๑ พยางค์ ผู้วิจัยคิดว่าคงจะตกคำใดคำหนึ่งไป ถึงแม้ว่าใจความในบทประพันธ์ แปล
ความหมายแล้วได้ใจความดี แต่เสียงคำขาดไป ๑ คำ จึงทำให้จังหวะการอ่านขาด
หายไป ๑ จังหวะ คำที่ตกไปนั้นสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นคำ "ชล" เพราะเมื่อตรวจดู
ต้นฉบับเขียนทุกสำนวนแล้วเป็น "เสี้ยโลมกลางกินชล ชลามพู่" จึงเป็นข้อบกพร่องของ
การคัดลอกตก

๓.๒ การคัดลอกคำเกิน

บทประพันธ์ที่คัดลอกคำเกินกว่าจำนวนพยางค์ที่กำหนดในวรรค คือ
คำว่า "บมิ" แปลว่า "ไม่มี" ปรากฏในตอนต้นนางมาคัตติยา กราบทูลพระเจ้าอุเทน
ใส่ความป้ายร้ายพระนางสามาวดี เมื่อพระเจ้าอุเทนได้ฟังแล้วทรงรังเกียจความชั่วร้าย
ของนางอย่างยิ่ง ดังคำประพันธ์ว่า

รังเกียจเอื้อคอกใจคำ บมียินยังคำ
แลหนึ่งคำนี้ในใจ^๑

คำประพันธ์ที่ยกมาเป็นตัวอย่าง เป็นกาพย์ฉันท ๑๖ มีกฎเกณฑ์การแต่งว่า
บทหนึ่งแบ่งเป็น ๓ วรรค ๆ แรกมี ๒ คำ วรรคสองมี ๔ คำ วรรคสามมี ๒ คำ
รวมเป็น ๑๖ คำ จึงเรียกว่า ฉันท ๑๖ แต่คำประพันธ์ในวรรคที่ ๒ ของ

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๖.

ตัวอย่างมีจำนวนคำถึง ๕ คำ แทนที่จะมีเพียง ๔ คำ ตามข้อบัญญัติการแต่ง ผู้วิจัยคิดว่าอาจจะเกินคำใดคำหนึ่งมา เช่น คำว่า "บ" หรือ "มิ" เพราะเมื่อผู้วิจัยตรวจสอบกับต้นฉบับตัวเขียนแล้วบางฉบับไม่มี แต่บางฉบับก็มี จึงน่าจะเกิดจากข้อบกพร่องของการคัดลอกเกินมา เพราะคำทั้งสองนี้ภวีนิยมใช้แดงคู่กันเสมอ ใช้ในความหมายว่าไม่มี มีปรากฏบ่อย ๆ ในวรรณคดีอื่น ๆ เช่น

ปูไป๋วายคอบถ้อย

อยู่น้อยหนึ่ง**บ**มินาน^๑

บมิควรดูคอบดูกาย

ควรนอนมหัวทหาย

ไปสมที่แกวกัลยา^๒

๔. การพิมพ์ผิด

อุเทนคำฉันท์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ ปรากฏข้อผิดพลาดเกี่ยวกับการพิมพ์อยู่หลายบท ตัวอย่างเช่น

ท้าวให้ท้าวนางกำนัล

บริรักษ์พระครรรภ์

พระนางระไวไตรศรรา

จวบจวนถวน**ทศ**มาศาร

ฤาญเวลา

บันจวบบันจบคก**เชษฐ**^๓

^๑กรมวิชาการ, ลิลิตพระลอ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗,

หน้า ๒๒.

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๒๗.

^๓พระยาอิศรานุกาพ (อน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๖.

คำ "ทศมาส" น่าจะมาจากคำ "ทศมาศา" ซึ่งมาจากคำเดิมว่า "ทศมาส" แล้วยึดเสียงสระอะ เป็น อา เพื่อให้มีจำนวนคำครบตามฉันทลักษณ์กำหนด คำ "ทศมาส" จึงเป็น "ทศมาศา" แต่เนื่องจากการเขียนในสมัยก่อนถือเอาการออกเสียงเป็นหลัก จึงเขียน ทศมาศา เป็น ทศมาศา (ส เป็น ศ) แปลว่า ๑๐ เดือน นำความหมายของคำ "ทศมาศา" ไปใช้ในคำประพันธ์แล้ว จะมีความหมายเข้ากับใจความของบทประพันธ์อย่างดี คือหมายความว่า พระเจ้าปรีดิฯ โปรดให้ท้าวางกำนัลทั้งหลาย คุณเสวกและรับใช้พระมเหสีอย่างใกล้ชิด ตลอดมาจนกระทั่งจวนจะครบ ๑๐ เดือน จึงมีเหตุทำให้ทั้งสองพระองค์ต้องได้รับความทุกข์เข็ญ

อีกประการหนึ่ง คือ คำ "ทศมาศา" ซึ่งเป็นคำสุดท้ายในวรรคหน้าของกาพย์ฉก ๑๖ จะต้องส่งไปสัมผัสกับคำที่ ๔ ได้แก่ คำ "เวลา" อันเป็นคำสุดท้ายของวรรคสอง การสัมผัสเช่นนี้เรียกว่า "สัมผัสระหว่างวรรค" หรือ สัมผัสภายในบท ตามหลักการแต่งกาพย์ฉก ๑๖ ยิ่งกว่านั้นคำ "ทศมาศา" นอกจากจะส่งสัมผัสไปยังคำ "เวลา" ดังกล่าวแล้ว จะต้องรับสัมผัสกับคำที่ ๖ ในวรรคท้ายของบทหน้า คือคำ "ตรา" อันเป็นข้อบังคับสัมผัสระหว่างบทของกาพย์ฉกอีกด้วย แต่ปรากฏว่ามีได้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ดังกล่าว เพราะความบกพร่องของการพิมพ์นั่นเอง 003467

ข้อบกพร่องอันเกิดจากการพิมพ์ผิด นอกจากตัวอย่างที่ยกมาแล้ว ยังปรากฏในหน้าอื่น ๆ อีกหลายแห่ง เป็นต้นว่า

หน้า ๘๒ บทที่ ๔ ของฉก ๑๔ คำว่า วจน พิมพ์เป็น จวน

หน้า ๑๔๘ บทที่ ๖ ของกาพย์สุรางคนางค์ คำว่า พังภักดิ์ พิมพ์เป็น

พังภักดิ์

หน้า ๑๗๐ บทแรก ของกาพย์สุรางคนางค์ คำว่า โฉมฉาย พิมพ์เป็น

โฉมฉาย

หน้า ๑๗๘ บทที่ ๓ ของฉก ๑๐ คำว่า ครอบเรื่อง พิมพ์เป็น ครอบเครื่อง

หน้า ๒๑๕ บทที่ ๕ ของกาพย์ฉก ๑๖ คำว่า บุรเพลลา พิมพ์เป็น ทูบเพลลา

ฯลฯ เป็นต้น

๕. การใส่ตัวเลขกำกับชื่อฉันท์ฉีก

ข้อบกพร่องที่พบในอุเทนคำฉันท์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๔ อีกประการหนึ่ง คือ การใส่ตัวเลขกำกับชื่อฉันท์ฉีก คงเนื่องจากความผิดพลาดของการพิมพ์ เช่น

| | |
|--------------------------|----------------------------|
| ๑๓ สามายูปากควคิ | สุริยศศรีสุคามาลัย |
| เสรีจธรรมสภาคฤทยสานคิ | สุขแสนเกษมสันต์ |
| โสทรจสรงสุธารสวารินทร์ | จรุงกลิ่นขจรจันทน์ |
| ภูษาสไบบวรวรร | ณเศวตลังการ |
| ลังการเครื่องขัตติยอนงค์ | อัครราชกัลยา |
| พร้อมนางสุรางคบริจา | วิภนาฏจรลี |
| ยังจุลอาสาสนสภาค | ยภวันทฤษฏี |
| คอยเสาวนานนุศรียปรี | คิภิมย์หฤทรษ์ ^๑ |

บทประพันธ์ที่ยกมา เป็นตอนที่พระนางสามาวดีและบริวารเตรียมตัวฟังนาง ชุชชุตราถวายทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าตามที่นางไต่ยมมา มีหมายเลขกำกับว่า ฉันท์ ๑๓ เมื่อผู้วิจัยได้พิจารณาอย่างถี่ถ้วน โดยอาศัยหลักฉันทลักษณ์มาประกอบการพิจารณาแล้ว สังเกตเห็นว่า วรรคแรกมี ๘ พยางค์ วรรคสองมี ๖ พยางค์ รวมเป็น ๑๔ พยางค์ หรือเรียกว่า ๑๔ อักษร และจะปรากฏเช่นนี้ทุก ๆ บท ตั้งแต่ต้นจนจบตอน ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าการแต่งฉันท์ในคำราชนิพนธ์ต่าง ๆ เช่น หลักภาษาไทยของพระยาอุปกิตศิลปสาร คำราชนิพนธ์ของ นายฉันท์ ชาววิไล ฯลฯ แล้วพิจารณาเห็นว่า บทประพันธ์ดังกล่าว

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๘.

น่าจะเป็น ฉันท์ ๑๔ วสันตคิลกฉันท์มากกว่าเป็นฉันท์ ๑๓ หรือฉันท์ชนิดอื่น

แม้แต่คำรายการแต่งฉันท์ตามมาคร่าวรรณพดฺติ ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งจารึกไว้ที่เสาระเบียงพระอุโบสถชั้นใน วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และภายหลังมีการรวบรวมพิมพ์ไว้ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน จะกล่าวถึงฉันท์ ๑๓ ไว้ ๒ ชนิด คือ ปหาสินีฉันท์ และรุจิราฉันท์ก็ตาม แต่ก็มีลักษณะการแต่งแตกต่างจากฉันท์ ๑๓ ที่ปรากฏในอุเทนคำฉันท์ เป็นต้นว่า จำนวนพยางค์ในคณะฉันท์ปหาสินี บังคับจำนวนพยางค์ไว้ ๑๓ พยางค์ เขียนแบ่งเป็นวรรคหน้า ๕ พยางค์ วรรคหลัง ๕ พยางค์ ฉันท์รุจิรา แบ่งวรรคแรกเป็น ๘ พยางค์ วรรคหลังเป็น ๔ พยางค์ คำครูลหุในแต่ละตำแหน่งก็ไม่ตรงกัน แต่กลับมีลักษณะจำนวนพยางค์ในคณะ คำครูลหุตรงกับฉันท์ ๑๔ วสันตคิลกฉันท์ทุกประการ ฉะนั้นผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า น่าจะเป็นฉันท์ ๑๔ มากกว่า ฉันท์ ๑๓ แต่เพราะความบกพร่องของการพิมพ์ แทนที่จะพิมพ์เป็นฉันท์ ๑๔ ก็พิมพ์เป็นฉันท์ ๑๓

อีกเหตุผลหนึ่งก็คือ ผู้วิจัยได้สอบทานต้นฉบับตัวเขียนในหอขิริญาณแล้ว ปรากฏว่า ทุกชุดเขียนเป็นฉันท์ ๑๔ ทั้งสิ้น จึงสรุปได้ว่า เป็นการผิดพลาดของการพิมพ์มากกว่า

ตัวอย่างของฉันท์ปหาสินี และรุจิราฉันท์ ที่ปรากฏในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน มีดังนี้

ฉันท์ปหาสินี

- | | |
|-------------------------|-------------------|
| จักเสนอรรณวรรจนา | หิตาอสิกแกลง |
| มงคลเหตุวิวัฒนแจง | ประจักษ์ประเจ็คผล |
| ไพบลูย์สุขขุคฺคิเรก | อเนกประโยชน์ล |
| เจริญศรีสวัสดิ์ควรวุฒิล | ปรปियชนะโลก* |

*กรมศิลปากร, ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ใ้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณศิริ) ๒๓ เมษายน ๒๕๑๓, หน้า ๓๙๙ - ๔๐๐.

รจโรจน์ท์

| | |
|-----------------------|---------------------------|
| จะแถลงพิเศษสุวรรณวรรค | นิพัตถ์สุน |
| วิเสณอดเหตุพนพิมล | ภิมงคลา |
| ศิเรกะบทพจนวิหาร | วิถารกถา |
| จตุคตเพชรอินบวรา | นุสาสน์ธิบาย ^๑ |

จากการที่ผู้วิจัยได้พบข้อบกพร่องเหล่านี้จึงเห็นความจำเป็นในการสอบทานต้นฉบับตัวเขียน เพราะข้อบกพร่องดังกล่าวไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นข้อบกพร่องของพระยาอิศรานุกาภ (อัน) ผู้แต่งอุเทนคำฉันท์ ข้อบกพร่องและข้อผิดพลาดเหล่านั้น ผู้วิจัยคิดว่าคงเนื่องจากการคัดลอกผิดหรือการพิมพ์ผิดมากกว่า

ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการเพื่อขอตรวจสอบทานต้นฉบับตัวเขียนของอุเทนคำฉันท์ ซึ่งเก็บรักษาไว้ ณ หอสมุดวชิรญาณ ทางหนึ่ง กับได้ขอสอบทานจากหนังสือพิมพ์วชิรญาณฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๖ อันเป็นนิตยสารรายเดือนของหอสมุดวชิรญาณ พิมพ์จำหน่ายสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเก็บรักษาไว้ ณ หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อีกทางหนึ่ง เนื่องจากหนังสือพิมพ์ฉบับนี้เคยคัดพิมพ์อุเทนคำฉันท์ จากต้นฉบับตัวเขียนสมุดคำออกเผยแพร่เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๖๖ หลังจากได้ตรวจสอบต้นฉบับตัวเขียนและฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๖ แล้วพบว่าต้นฉบับตัวเขียนอยู่ทั้งหมด ๘ ส่วนวน แต่ละส่วนวนมีรายละเอียดเกี่ยวกับหมายเลข ประวัติ ลักษณะของต้นฉบับและเนื้อความ ดังนี้

ส่วนวนที่ ๑ อุเทนคำฉันท์ ๔ เล่มจบ ได้แก่ เลขที่ ๓๐, ๓๑, ๓๒ และ ๓๓ คู่ ๑๑๓ ขึ้น ๒/๑ มีที่ ๕๕ ม.ล.แกง สุประดิษฐ์ มอบให้หอพระสมุดแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๙๙ รายละเอียดของแต่ละเล่มมีดังนี้

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๑ - ๔๖.

เลขที่ ๓๐ เล่ม ๑ ชนิดสมุดไทยคำ ขนาด ๑๑ + ๓๔ + ๔ ๐/๒๒ ซม.ม.
อักษรไทย เส้นรวง จำนวน ๔๓ หน้า ๆ ละ ๘ บรรทัด มีใจความ
ตั้งแต่ต้นว่า พระเจ้าปรีนครปะ ทรงเมืองโกสัมพี พระมเหสีซึ่ง
ทรงพระครรภ์ถูกนกหัสดีลิงค์คาบไปจนถึงพระนางทำอุบายให้พระ
ภานี้อัลลกับปะหลงไหลในเสน่ห์นาง เพื่อจะได้เลี้ยงดูพระนางและ
พระโอรสตลอดไป

เลขที่ ๓๑ เล่ม ๒ ชนิดสมุดไทยคำ ขนาด ๑๑ + ๓๔ + ๔ ซม.ม. อักษรไทย
เส้นรวง จำนวน ๕๕ หน้า ๆ ละ ๘ บรรทัด คำเนือเรื่องต่อ
จากเลขที่ ๓๐ เล่ม ๑ ว่า เมื่อพระภานี้อัลลกับปะถูกทำลายศีล
สึกขาแล้วก็เลี้ยงดูบุคคลทั้งสองจนพระโอรสสุเทนมกุมารเจริญวัย
จนถึงพระเจ้าอุเทนได้ครองเมืองโกสัมพี สืบต่อจากพระเจ้า
ปรีนครปะ และไคนางสามาวดี ชิดาบุญธรรมของโฒสกเศรษฐีเป็น
มเหสี

เลขที่ ๓๒ เล่ม ๓ ชนิดสมุดไทยคำ ขนาด ๑๑ ๐/๒๒ + ๓๔ + ๔ ๐/๒๒ ซม.ม.
อักษรไทย เส้นรวง จำนวน ๕๔ หน้า ๆ ละ ๘ บรรทัด มีเนื้อ
ความต่อจากเลขที่ ๓๑ เล่ม ๒ ว่า พระเจ้าจันท์ไชยโคตเจ้า
เมืองอุษเชนีได้ทราบว่า พระเจ้าอุเทนเป็นกษัตริย์ผู้ทรงอำนาจ
กลองแกลวในศิลปศาสตร์ทุกอย่าง โดยเฉพาะทรงรู้หัตถ์คัมภีร์ คือ
มนต์เรียกช้าง จึงแกลงช้างยนต์หวังไปลวงจับพระเจ้าอุเทน จนถึง
พระเจ้าจันท์ไชยโคตให้พระนางวาสุลหัตถ์คาพระชิดา เรียบมนต์
เรียกช้างกับพระเจ้าอุเทนแทนพระองค์

เลขที่ ๓๓ เล่ม ๔ ชนิดสมุดไทยคำ ขนาด ๑๑ + ๓๔ + ๔ ๐/๒๒ ซม.ม. อักษรไทย
เส้นรวง จำนวน ๔๖ หน้า ๆ ละ ๘ บรรทัด มีใจความต่อจาก
เลขที่ ๓๒ เล่ม ๓ คือ พระนางวาสุลหัตถ์คาเรียบมนต์เรียกช้าง

กับพระเจ้าอุเทนแล้ว เกิดรักใคร่ชอบพอ และทรงลักลอบได้เสีย
กันจนกระทั่งล้มการเวียนมนต์ จนถึงพระเจ้าอุเทนทำอุบายพานาง
หนีไปเมืองโกสัมพี แล้วอภิเษกพระนางเป็นเอกอัครมเหสีอีกองค์
หนึ่ง หลังจากนั้นก็ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความร่มเย็นเป็น
สุขสืบมา

- ส่วนที่ ๒ อุเทนคำฉันท์ ๓ เล่ม ได้แก่ เลขที่ ๓๔, ๓๕ และ ๓๖ กุญแจ
๑๑๓ ชั้น ๒/๑ มัดที่ ๕๕ พระองค์เจ้าหญิงวงศ์จันทร์ ประทาน
แกหออพระสมุทแห่งชาติ เมื่อ ๒๘/๒/๒๕๕๒ แต่ละเล่มมีราย
ละเอียดดังนี้
- เลขที่ ๓๔ เล่ม ๑ ชนิดสมุทไทยคำ ขนาด ๑๑ + ๓๔ $\frac{๑}{๒}$ + ๓ $\frac{๑}{๒}$ ช.ม.
อักษรไทย เส้นรวง จำนวน ๕๐ หน้า ๆ ละ ๘ บรรทัด มีใจ
ความเหมือนเลขที่ ๓๐ เล่มที่ ๑ ส่วนที่ ๑
- เลขที่ ๓๕ เล่ม ๒ ชนิดสมุทไทยคำ ขนาด ๑๐ $\frac{๑}{๒}$ + ๓๓ $\frac{๑}{๒}$ + ๓ $\frac{๑}{๒}$ ช.ม.
อักษรไทย เส้นรวง จำนวน ๕๖ หน้า ๆ ละ ๘ บรรทัด มีเนื้อ
ความสำคัญตรงกับเลขที่ ๓๑ เล่ม ๒ ส่วนที่ ๑
- เลขที่ ๓๖ เล่ม ๓ ชนิดสมุทไทยคำ ขนาด ๑๑ + ๓๔ $\frac{๑}{๒}$ + ๔ $\frac{๑}{๒}$ ช.ม.
อักษรไทย เส้นรวง จำนวน ๕๒ หน้า ๆ ละ ๘ บรรทัด จำหน้า
ว่า นายปาน มหาเล็ก จำลอง ทูลเกล้าฯ ถวาย มีใจความ
เหมือนเลขที่ ๓๒ เล่มที่ ๓ ส่วนที่ ๑
- ส่วนที่ ๓ อุเทนคำฉันท์ ๔ เล่ม คือ เลขที่ ๓๗, ๓๘, ๓๙ และ ๔๐ กุญแจ
๑๑๓ ชั้น ๒/๑ มัดที่ ๕๖ หม่อมจันทร์ในสมเด็จกรมพระยา
บวรราชปรีดิพัทธ์มอบให้หอพระสมุทแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐ มีราย
ละเอียดดังนี้

- เลขที่ ๓๗ เล่ม ๑ ชนิดสมุดไทยคำ ขนาด ๑๑ + ๓๔ + ๓ $\frac{๑}{๒}$ ซม.
อักษรไทย เส้นรง จำนวน ๕๕ หน้า ๆ ละ ๘ บรรทัด มีใจความ
ตั้งแต่นั้นจนถึงพระอัครราชโอรสเสด็จดูพระมเหสีพระเจ้า
ปรีดิกับพระเจ้าอุเทนราชโอรส พร้อมทั้งสอนวิชาศิลปหัตถ์
- เลขที่ ๓๘ เล่ม ๒ ชนิดสมุดไทยคำ ขนาด ๑๑ + ๓๓ $\frac{๑}{๒}$ + ๔ ซม.
อักษรไทย เส้นรง จำนวน ๕๕ หน้า ๆ ละ ๘ บรรทัด มีใจความ
ตั้งแต่พระเจ้าปรีดิประหารสิ้นพระชนม์ พวกเสนาอำมาตย์
รักษำบ้านเมืองรอดอยพระเจ้าอุเทนผู้เป็นพระโอรส จนถึงโสดก
เศรษฐีนางสามาวดีถวายพระเจ้าอุเทน
- เลขที่ ๓๙ เล่ม ๓ ชนิดสมุดไทยคำ ขนาด ๑๑ + ๓๓ $\frac{๑}{๒}$ + ๓ $\frac{๑}{๒}$ ซม.
อักษรไทย เส้นรง จำนวน ๕๓ หน้า ๆ ละ ๘ บรรทัด มีใจความ
สำคัญว่า เมื่อโสดกเศรษฐีคัดสินใจถวายนางสามาวดี ชิดาบุญธรรม
แก่พระเจ้าอุเทนแล้ว จึงให้โอรสแก่นางก่อนนางไปถวาย
จนถึงพระเจ้าจันทบุรีไซคิให้พระนางวาสลหัตถดาเรียนมนต์เรียก
ช่างกับพระเจ้าอุเทน
- เลขที่ ๔๐ เล่ม ๔ ชนิดสมุดไทยคำ ขนาด ๑๑ + ๓๓ $\frac{๑}{๒}$ + ๓ $\frac{๑}{๒}$ ซม.
อักษรไทย เส้นรง จำนวน ๕๑ หน้า ๆ ละ ๘ บรรทัด มีความ
ตั้งแต่พระเจ้าจันทบุรีไซคมอบหมายให้พระนางวาสลหัตถดาเรียน
มนต์กับพระเจ้าอุเทนแล้วทั้งสองพระองค์ทรงลักลอบได้เสียกันจน
ถึงพราหมณ์จุลมาคณทิตยเสนานางมาคณทิตยาหลานสาวถวายพระเจ้า
อุเทน

สำนวนที่ ๔ อุเทนคำฉันท์ ๑ เล่ม ได้แก่ เลขที่ ๔๑ เล่ม ๑ คู่ ๑๑๓ ขึ้น
๒/๑ มัดที่ ๕๖ ชนิดสมุดไทยคำ ขนาด ๑๑ + ๓๓ $\frac{๑}{๒}$ + ๕ ซม.
อักษรไทย เส้นรวง จำนวน ๕๔ หน้า ๆ ละ ๘ บรรทัด สมบัติ
เดิมของหอพระสมุดแห่งชาติ จาหนาวา ขำพระพุทธรเจ้า นายปาน
มหาดเล็ก จำลอง ทูลเกล้าฯ ถวาย มีเนื้อความตั้งแต่นั้นจนถึง
พวกเสนาอำมาตย์และมุขมนตรีรักษาเมืองโกสัมพีไว้ถวายพระเจ้
อุเทนครองสืบต่อจากพระเจ้าปรีนครปะ

สำนวนที่ ๕ อุเทนคำฉันท์ ๑ เล่ม เลขที่ ๔๒ เล่ม ๔ คู่ ๑๑๓ ขึ้น ๒/๑
มัดที่ ๕๖ ชนิดสมุดไทยคำ ขนาด ๑๑ + ๓๓ + ๔ $\frac{๑}{๒}$ ซม.
อักษรไทย เส้นรวง จำนวน ๕๔ หน้า ๆ ละ ๘ บรรทัด สมบัติ
เดิมของหอพระสมุดแห่งชาติมีความว่า นางอุชุกร ผู้มีหน้าที่ซื้อ
ดอกไม้ถวายพระนางสามารถก็ไปพบพระศาสดา กำลังแสดงพระธรรม
เทศนาให้นายอุทยานบาลฟัง นางได้ฟังพระธรรมเทศนานั้นก็
พลอยบรรลุนิศาปัติผลไปถวาย พระนางสามารถนิมนต์พระ
อานนท์ เข้ามารับภัตตาหารและสมณบริวารในพระราชวังเมือง
โกสัมพี จนถึงพระเจ้าอุเทนออกชมสวนกับพระนางวาสุตตศา

สำนวนที่ ๖ อุเทนคำฉันท์ ๑ เล่ม เลขที่ ๔๒/๑ เล่ม ๑ คู่ ๑๑๓ ขึ้น ๒/๑
มัดที่ ๕๖ ชนิดสมุดไทยคำ ขนาด ๑๑ + ๓๔ $\frac{๑}{๒}$ + ๕ ซม.
อักษรไทย เส้นรวง จำนวน ๕๔ หน้า ๆ ละ ๘ บรรทัด สมบัติ
ของหลวงครุณิกจิวิฑูร ซึ่งทายาทของหลวงครุณิกจิวิฑูรมอบให้หอ
พระสมุดแห่งชาติ เมื่อ ๑๒ มีนาคม ๒๕๑๔ มีความว่า อัลลภปะ
คาบสกุควานักชัตถุภษฐูวาพระเจ้ปรีนครปะแห่งเมืองโกสัมพีสิ้น
พระชนม์ จึงคิดช่วยเหลือให้พระเจ้าอุเทนครองเมืองด้วยการสอน
มนต์เรียกข่าง จนถึงพระเจ้าอุเทนได้ครองเมืองสืบต่อจากพระ

ราชบิดาและไถ่นางสามาวดีเป็นพระมเหสี

สำนวนที่ ๓

อุเทนคำฉันท์ ๓ เล่ม ไค้แก่ เลขที่ ๘ เล่ม ๑, ๒ และ ๓
 คู่ ๑๑๓ ชั้น ๒/๑ มัทที่ ๓๐ ชนิดเล่ม สมุทกระคาศฝรั่ง ขนาด
 ๑๒ $\frac{๒}{๒}$ + ๒๐ + ๒ ช.ม. อักษรไทย เส้นหมึกคำ จำนวน
 ๑๘๓ หน้า ๆ ละ ๑๒ บรรทัด สมบัติของหอสมุดวชิรญาณ
 หอพระสมุดแห่งชาติ นายพลอย ผู้เขียน และขุนนิมิตร ทาน
 มีใจความตั้งแต่นั้นจนถึงพระเจ้าจันทบุรีโชติให้พระธิดาเรียน
 มนต์จากพระเจ้าอุเทน

สำนวนที่ ๔

อุเทนคำฉันท์ ๑ เล่ม ไค้แก่ เลขที่ ๑๐ คู่ ๑๑๓ ชั้น ๒/๑
 มัทที่ ๓๐ ชนิดเล่มสมุทกระคาศฝรั่ง ขนาด ๑๓ $\frac{๒}{๒}$ + ๑๘ $\frac{๒}{๒}$
 + ๑ $\frac{๒}{๒}$ ช.ม. อักษรไทย เส้นหมึกคำ จำนวน ๑๓๘ หน้า ๆ
 ละ ๑๐ บรรทัด สมบัติหอสมุดวชิรญาณ หอพระสมุดแห่งชาติ
 มีเนื้อความตั้งแต่นั้นจนถึงพระเจ้าจันทบุรีโชติหาอุบายจับ
 พระเจ้าอุเทน

สำนวนที่ ๕

อุเทนคำฉันท์ ๓ เล่ม ไค้แก่ เลขที่ ๑๑, ๑๒ และ ๑๓ คู่
 ๑๑๓ ชั้น ๒/๑ มัทที่ ๓๐ รายละเอียดดังนี้คือ

เลขที่ ๑๑

เล่ม ๑ ชนิดเล่มสมุทกระคาศฝรั่ง ขนาด ๑๔ + ๒๑ + $\frac{๒}{๒}$
 ช.ม. อักษรไทย เส้นหมึกคำ จำนวน ๑๖ หน้า ๆ ละ ๑๑
 บรรทัด สมบัติของหอวชิรญาณ หอพระสมุดแห่งชาติ มีเนื้อ
 ความตั้งแต่นั้นจนถึงเสนาอำมาตย์และมุขมนตรีช่วยกันดูแล
 รักษาเมืองโกสัมพือรพระเจ้าอุเทนมาครองตามคำทำนาย
 ของโหรแห่งราชสำนัก

เลขที่ ๑๒ เล่ม ๒ ชนิดเล่มสมุดกระดาศฝรั่ง ขนาด ๑๔ + ๒๑ + $\frac{2}{3}$ ซม.
อักษรไทย เส้นหมึกดำ จำนวน ๒๐ หน้า ๆ ละ ๑๒ บรรทัด
สมบัติของหอสมุดศิริญาณ คำเนินความต่อจากเล่ม ๑ ว่า
อัลลกับปะคาบสกุณษยามรู้ว่าพระเจ้าปรีดปะสันพระชนม์ จนถึง
พระเจ้าอุเทนครองเมืองโกสัมพี และไคนางสามารถเป็นมเหสี

เลขที่ ๑๓ เล่ม ๓ ชนิดเล่มสมุดกระดาศฝรั่ง ขนาด ๑๔ + ๒๑ + $\frac{2}{3}$ ซม.
อักษรไทย เส้นหมึกดำ จำนวน ๒๕ หน้า ๆ ละ ๑๒ บรรทัด
สมบัติของหอสมุดศิริญาณ มีเนื้อความต่อจากเล่ม ๒ ว่า พระ
เจ้าจันทปะชโชคทำอุบายจับพระเจ้าอุเทน จนถึงโปรดำให้นาง
วาสุลัตตคาพระธิดา เรียนมนต์เรียกขางกับพระเจ้าอุเทน

ส่วนการสอบทานหนังสือพิมพ์ศิริญาณ พ.ศ. ๒๔๔๖ พบว่านิตยสารฉบับนี้แบ่ง
การพิมพ์อุเทนคำฉันท์เป็นตอน ๆ รวม ๓ ตอน แต่ละตอนมีรายละเอียด คือ

อุเทนคำฉันท์ ตอนที่ ๑ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ศิริญาณ เล่มที่ ๑๕ ตอน ๑๐๘
ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๒๒ ชนิดเล่มสมุดกระดาศฝรั่ง
ขนาด ๑๔ + ๒๒ ซม. อักษรไทย ตัวพิมพ์สีดำ ตั้งแต่หน้า
๑ - ๔๐ สมบัติหอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งทาง
หอสมุดศิริญาณมอบให้ห้องสมุดโรงเรียนข้าราชการพลเรือน
มีใจความตั้งแต่ต้นจนถึงพระเจ้าอุเทนไคนางสามารถี ธิดา
บุญธรรมเศรษฐีโพลกเป็นอักรมเหสี

อุเทนคำฉันท์ ตอนที่ ๒ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ศิริญาณ เล่มที่ ๑๕ ตอนที่ ๑๑๓
ประจำเดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๒ ชนิดเล่มสมุดกระดาศฝรั่ง
ขนาด ๑๑ + ๒๒ ซม. อักษรไทย ตัวพิมพ์สีดำ ตั้งแต่หน้า
๑ - ๔๐ รวม ๔๐ หน้า ประมาณหน้าละ ๒๒ บรรทัด สมบัติ

ของหอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดวชิรญาณ
มอบให้หอสมุดโรงเรียนข้าราชการพลเรือน มีเนื้อความเหมือน
เลขที่ ๑๐ เล่ม ๓ ชุดที่ ๘ กล่าวถึง พระเจ้าจันทปะชโยศ
ทำอุบายจับพระเจ้าอุเทน จนถึงให้พระนางवासุตตคาธิดา
เรียนมนต์บังคับช้างกับพระเจ้าอุเทน

อุเทนคำฉันท์ ตอนที่ ๓ ใต้แก้ว หนังสือวชิรญาณ เล่มที่ ๒๑ ตอน ๑๒๒ ประ
จำเดือนพฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๓ ชนิดเล่มสมุดไทยกระดาษ
ฝรั่ง ขนาด ๑๕ + ๒๒ ซม. อักษรไทย ตัวพิมพ์สี่คำ ตั้งแต่
หน้า ๑ - ๓๔ รวม ๓๔ หน้า ประมาณหน้าละ ๒๐ สมบัติ
ของหอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดวชิรญาณ
มอบให้หอสมุดโรงเรียนข้าราชการพลเรือน มีเนื้อความ
ต่อจากตอนที่ ๒ ว่า พระเจ้าอุเทนสอนมนต์บังคับช้างให้แก่
พระนางवासุตตคา โดยทางฝ่ายนางเข้าใจว่าเป็นหญิงจอม
และชายขี้เรื้อน ภายหลังทราบความจริงเกิดรักใคร่และ
ลอบได้เสียกัน จนถึงพระเจ้าอุเทนพานางหนักกลับโกสัมพีและ
ชมสวน

เมื่อนำต้นฉบับตัวพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ ของอุเทนคำฉันท์ไปเปรียบเทียบกับต้นฉบับ
ตัวเขียนและฉบับพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณ พ.ศ. ๒๔๔๖ (ร.ศ. ๑๒๒ - ๑๒๓) แล้ว ปรากฏ
ว่าข้อความในฉบับ พ.ศ. ๒๕๐๔ ตรงกับฉบับตัวเขียนชุดที่ ๕ คือ ฉบับเลขที่ ๔๒ เล่มที่ ๔
ตู้ ๑๑๓ ชั้น ๒/๑ มัคที่ ๕๒ ชนิดสมุดไทยคำ กับ ชุดที่ ๘ ต้นฉบับเลขที่ ๑๑ เล่ม ๑
เลขที่ ๑๒ เล่ม ๒ เลขที่ ๑๓ เล่มที่ ๓ ตู้ ๑๑๓ ชั้น ๒/๑ มัคที่ ๗๐ ชนิดสมุดกระดาษ
ฝรั่งมากที่สุด นอกจากนี้ยังตรงกับฉบับพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณ พ.ศ. ๒๔๔๖ ตอนที่
ต้นฉบับตัวเขียนชุดที่ ๕ และชุดที่ ๘ มีเนื้อความแตกต่างจากฉบับตัวเขียนชุดอื่น ฉบับ

พิมพ์ก็จะแตกต่างกัน หลักฐานที่เป็นข้อยืนยันได้ชัดเจน คือ เรื่องความแตกต่างของคำ
ประพันธ์ในเนื้อเรื่องบางคน เช่น ตอนที่กล่าวถึงประวัติของพระอภัยมณีกับพระ
เวรุที่ปกคาสก่อนที่จะออกบวชนั้น คำประพันธ์ในฉบับตัวเขียนชุดอื่น ๆ มีว่า

| | |
|------------------------|------------------|
| สาทกนิทานบรรยาย | นักสิทธิ์สองสหาย |
| แด่หม่อมบุลบรรพชา | |
| หนึ่งนามอภัยปณรา | เป็นจอมวสุธา |
| อภัยปะธานี | |
| หนึ่งเวชิปะกะบตี | คำรงค์เวชิ |
| กัปะธเรศเขตรชัณฑ์ | |
| สองท้าวเวียงไชยไถ่กลับ | รักษารวมชีวัน |
| เสน่หสนิททิจการ | |
| ทั้งสองครองภพมานาน | แจ้ดักษณญาณ |
| อนิจแนเบญจชัณฑ์ | |

แต่คำประพันธ์ฉบับตัวเขียนสำนวนที่ ๘ เล่มที่ ๑๑ และอุเทนคำฉันท์ฉบับพิมพ์
พ.ศ. ๒๕๐๘ จะบรรยายตรงกันว่า

| | |
|-----------------------------|---------------|
| กล่าวเรื่องนักสิทธิ์สองสหาย | โดยเดิมบรรยาย |
| นิมหม่อมบุลบรรพชา | |
| พระองค์หนึ่งนามสมญา | อภัยปณรา |
| มหานรินทร์ธรณี | |
| องค์หนึ่งนามเวรุที่ | ปกบตี |
| นครบิไถ่ไถ่กลับ | |

ฉบับตัวเขียน สำนวนที่ ๑, เลขที่ ๓๐.

สองท้าวเสมอสมรผูกพัน
เส้นท่อนินนิจการ

รักรวมชีวัน

คำรองพสุชามานาน
อนิจเนเบญจันทร

แจ่งลักษณญาณ

จะเห็นว่าคำประพันธ์ในต้นฉบับตัวเขียน ชุดที่ ๑ เลขที่ ๓๐ เล่ม ๑ บรรยาย
ประวัติของอัลลกะป๊ะกับเวฐีปะกะบะคีไคละเอี้ยคคักว่าฉบับตัวเขียนชุดที่ ๕ เลขที่ ๑๑
และอุเทนคำฉันทฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๔

หรือตอนพระเจ้าอุเทนทรงกรีฑาทักษ้างเข้าเมืองโกสัมพี เพื่อทวงสิทธิในการ
เป็นพระเจ้าแผ่นดินสืบต่อจากพระเจ้าปรีดปะในฐานของครุฑทนายาหนั้น ต้นฉบับตัวเขียน
ชุดก่อนบรรยายถึงเหตุผลที่พระเจ้าอุเทนทรงอ้างแก่ชาวเมืองโกสัมพีว่า

| | |
|----------------------|---------------|
| บรรยายสายสารคดี | เอารสราชี |
| อันซึ่งวิบัติพรักไกล | |
| แจ่งพระบิตุเรศราชัย | สูสุวรรณคาไลย |
| นครรางหมางหมอง | |
| จึงชุมคชาพาทรณมาปอง | อุปการะสนอง |
| พระคุณสมเค็จทรงธรรม | |

ส่วนต้นฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๕ เลขที่ ๑๑ และอุเทนคำฉันท ฉบับพิมพ์
พ.ศ.๒๕๐๔ ว่า

| | |
|------------------------|-----------|
| บเร่มวิหคหัสตี | พาพระชนนี |
| อันทรงพระครรรักษ์ครไลย | |

ต้นฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๕, เลขที่ ๑๑, และอุเทนคำฉันท, หน้า ๓๐.

ไปแจ้งเสนาผู้ใจ
 ภูมิภาคที่ยังใน
 นิเวศนหวังวังความ
 ภูมิภาคที่ยังใน
 คือเราเอารสเรื่องราม
 มาดูราชคาม
 พาหิรเซตชอบคัน*

คำประพันธ์ทั้ง ๒ ตอน ที่นำมาเปรียบเทียบนั้น เป็นตอนที่พระเจ้าอุเทน
 กริหัทพ์ช้างมาทวงสิทธิในราชสมบัติ เมื่อพิจารณาความละเอียดแล้วจะเห็นว่า คำ
 ประพันธ์ตอนแรกดีกว่าตอน ๒ คือ พระเจ้าอุเทนทรงให้เหตุผลว่า การที่พระองค์เสด็จ
 มากรุงโกสัมพีครั้งนี้ ก็เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทีในฐานะที่ลูกพึงปฏิบัติต่อพ่อ และเพื่อ
 ทำหน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดินที่ค้ำอย่างครบถ้วน คือ การดูแลอุปการะไพร่ฟ้าประชาชนให้
 ได้ความสุขโดยทั่วหน้า จึงเป็นคำกล่าวอ้างที่นุ่มนวลอ่อนหวาน เต็มไปด้วยวาทีศิลป์และ
 สมเหตุสมผลยิ่ง ซึ่งเป็นคำพูดที่จงใจให้ผู้ฟัง เกิดความจงรักภักดีได้เต็มเปี่ยมกว่าคำ
 ประพันธ์ตอนที่ ๒ ซึ่งเป็นคำกล่าวอย่างวางอำนาจบาโทใหญ่เกินไปไม่น่าฟัง

จากหลักฐานที่นำมาเป็นข้อยืนยันสรุปได้ว่า เนื้อความในฉบับตัวพิมพ์
 พ.ศ.๒๕๐๔ ตรงกับฉบับตัวเขียน ชุดที่ ๕ และชุดที่ ๘ มากที่สุด ดังกล่าวข้างต้น แต่
 เนื่องจากต้นฉบับตัวเขียนทั้ง ๒ ชุด (ชุดที่ ๕ และชุดที่ ๘) มีเนื้อความไม่จบบริบูรณ์ใน
 ตัวเอง จะต้องอาศัยเนื้อความทั้งสองชุดประกอบกันจึงจะได้ความสมบูรณ์ตรงกับอุเทน
 คำฉันท์ฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๔ ตั้งแต่ต้นจนจบโดยนำมาเรียงลำดับกันดังนี้คือ ชุดที่ ๕
 เลขที่ ๑๑ เล่ม ๑ เลขที่ ๑๒ เล่ม ๒ เลขที่ ๑๓ เล่ม ๓ และชุดที่ ๕ เลขที่ ๑๒
 เล่ม ๔ รวม ๔ เล่ม

ส่วนต้นฉบับตัวเขียนชุดอื่น ๆ บางชุดมีเนื้อความไม่จบบริบูรณ์บ้าง บางชุด
 มีข้อความแตกต่างจากฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๔ บ้าง ผู้วิจัยจึงคิดว่าต้นฉบับตัวเขียน

*ต้นฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๘, เลขที่ ๑๒ และ อุเทนคำฉันท์, หน้า ๗๔.

เหล่านั้นคงมีโชคนับที่ใช่เรียบเรียงพิมพ์เผยแพร่เป็นแน่ ชุดที่เป็นต้นฉบับเรียบเรียงพิมพ์ของอุเทนคำฉันท์ฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๔ นั้นน่าจะเป็นต้นฉบับตัวเขียน ชุดที่ ๕ และชุดที่ ๘ มากกว่า เพราะนอกจากจะมีเนื้อความตรงกันแต่ต้นจนจบแล้ว ยังมีจำนวนเล่มคือ ๘ เล่ม เท่ากับที่กล่าวไว้ในหน้าคำนำของอุเทนคำฉันท์ฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๔ ด้วย ยิ่งกว่านั้นต้นฉบับตัวเขียนทั้ง ๒ ชุดยังเป็นสมบัติดั้งเดิมของหอสมุดวชิรญาณอีกด้วย

ผลการสอบทานต้นฉบับตัวพิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๔ และตัวเขียน สรุปได้ว่า ข้อผิดพลาดที่ผู้วิจัยนำมาเสนอข้างต้นนั้นล้วนแต่เป็นข้อผิดพลาดอันเกิดจาก

๑. ความบกพร่องของการพิมพ์ ครั้งที่ ๑ พ.ศ.๒๕๐๔ ซึ่งองค์การศึกษาคณะกรรมการมอบให้ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์จัดพิมพ์จำหน่าย เพราะภายหลังที่ผู้วิจัยได้สอบทานต้นฉบับแล้วพบว่า การเขียนในต้นฉบับตัวเขียนถูกต้อง การคัดลอกถูกต้อง แต่การพิมพ์ผิด ทั้งนี้เนื่องจากความรีบร้อนในการจัดพิมพ์จำหน่าย เพื่อให้ทันกับความต้องการของนักศึกษาและผู้สนใจงานกรวีนิพนธ์ของพระยาอิศรานุภาพ (อน) จึงมิได้ตรวจทานการเรียงพิมพ์ให้ถูกต้องแน่นอนก่อนพิมพ์เผยแพร่ จึงปรากฏข้อบกพร่องมากมายดังกล่าวแล้ว

๒. ความบกพร่องของการคัดลอกผิด คัดลอกตกหรือคัดลอกเกิน เพราะการขาดความรอบคอบในการคัดลอกซึ่งมีปรากฏหลายแห่ง ดังตัวอย่างที่แสดงข้างต้น เพราะผู้วิจัยได้สอบทานข้อบกพร่องดังกล่าวแล้วพบว่า การเขียนในต้นฉบับตัวเขียน เขียนถูกต้อง แต่ผู้คัดลอก ๆ มาผิด

๓. การพิมพ์และการคัดลอกถูกต้อง แต่เป็นการเขียนผิดเพราะความเข้าใจ

หน้าคำนำการพิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๔ กล่าวว่า, "หม่อมเจ้าปิยภักดีนาถทรงเล่าว่า เมื่อพระยาอิศรานุภาพ (อน) แต่งเสร็จแล้ว เขียนลงในสมุดไทยคำ ๘ เล่ม เคียงต้นฉบับนั้นก็ยังมีอยู่ กรมการหอพระสมุดแห่งชาติได้เคยคัดพิมพ์ไว้ในหนังสือวชิรญาณครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๖".



ผิดของผู้เขียน เนื่องจากสมัยนั้นอักขรวิธีในการเขียนภาษาไทยยังไม่แน่นอน จึงเขียนโดยอาศัยเสียงคำเป็นหลัก และคิดว่าเขียนอย่างไรก็ถูกต้องเสมอ

เมื่อผู้วิจัยนำอุเทนคำฉันท์ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ ไปสอบเทียบกับต้นฉบับตัวเขียนทุกชุดในหอสมุดวชิรญาณ กับสอบเทียบฉบับพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณ พ.ศ. ๒๕๔๖ แล้ว จะได้อรรถาธิบายที่ถูกต้องดังนี้คือ

| ตัวพิมพ์ | | ตัวเขียน | |
|--------------------------|---------------|---------------------|---------------|
| จบจวนถนบทศมาศาร | ถารูเวลา | จบจวนถนบทศมาศา | ถารูเวลา |
| บันจวบบันจบตกเข็ญ | | บันจวบบันจบตกเข็ญ | |
| (อุเทนคำฉันท์, หน้า ๖) | | | |
| จึงกรรทวก็เขวี | พานางบุตรี | จึงกรรทวก็เขวี | พานางบุตรี |
| ประจากนครนั้นมา | | ประจากนครนั้นมา | |
| (อุเทนคำฉันท์, หน้า ๘๑) | | | |
| เจียมจักลาล่าเกาพาล | ไปวังคชสาร | เจียมจักลาล่าเกาพาล | ไปวังคชสาร |
| เสวตสวัสดิศรีเมือง | | เสวตสวัสดิศรีเมือง | |
| (อุเทนคำฉันท์, หน้า ๑๐๕) | | | |
| เทียมลอลาอัสวารณ | ชักรถวิภมร | เทียมลอลาอัสวารณ | ชักรถวิภมร |
| งกกำทรทอง | ปรัฐพี | งกกำทรทอง | ปรัฐพี |
| (อุเทนคำฉันท์, หน้า ๑๐๗) | | | |
| ออกคกงลู่ท่งกว้าง | ก็เห็นข้างผู้ | ออกคกงลู่ท่งกว้าง | ก็เห็นข้างผู้ |
| | เผือกพร | | เผือกพร |
| เดินกรายณชายคอน | และเล่มลัด | เดินกรายณชายคอน | และเล่มลัด |
| | ละบัคเกวียง | | ละบัคเกวียง |
| (อุเทนคำฉันท์, หน้า ๑๑๔) | | | |

ตัวพิมพ์

ตัวเขียน

โยมยนิไสยวินยกิจ บรรพชิตเสลขกรรม
ผู้เจ้าและเอาสัตรอนัน คกิจนี้จะกลใด
(อุเทนคำฉันท, หน้า ๒๐๙)

โยมยนิไสยวินยกิจ บรรพชิตเสลขกรรม
ผู้เจ้าและเอาพัตรอนัน คกิจนี้จะกลใด

อุเทนคำฉันทฉบับตัวพิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๔ หน้า ๑๓๙ บทที่ขึ้นต้นว่า "สามายพากควติ"
มีหมายเลขกำกับบทฉันทไว้ว่าเป็นฉันท ๑๓ รวม ๒๑ บท แต่หมายเลขกำกับบทฉันทที่ถูกต้องหลัง
จากสอบทานค้นฉบับตัวเขียนทุกฉบับแล้ว ปรากฏเป็นเลข ๑๔ ดังตัวอย่าง คือ

ตัวพิมพ์

ตัวเขียน

๑๓ สามายพากควติ สุริยศศรีสุคามาลัย
เสรีจธรรมสภาคฤหสถานติ สุขแสนเกษมสันต์
โสโรจสรงสุธารสวรินทร์ จรุงกลิ่นขจรจันทน์
ภุษาสไบบวรวรร ณเศวตฉัตร

๑๔ สามายพากควติ สุริยศศรีสุคามาลัย
เสรีจธรรมสภาคฤหสถานติ สุขแสนเกษมสันต์
โสโรจสรงสุธารสวรินทร์ จรุงกลิ่นขจรจันทน์
ภุษาสไบบวรวรร ณเศวตฉัตร

ผลการสอบทาน นอกจากจะพบข้อบกพร่องส่วนใหญ่อันเกิดจากความผิดพลาดของการ
พิมพ์และการคัดลอกแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่าอุเทนคำฉันทฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๔ และฉบับตัวเขียน มีข้อ
แตกต่างพอสรุปได้ดังนี้คือ

๑. ชื่อสาวใช้ สาวใช้ผู้มีหน้าที่ซ้อดอกไม้ถวายพระนางสามาวดี อุเทนคำฉันทฉบับพิมพ์
พ.ศ.๒๕๐๔ ใช้ว่า "ซุซซุตรา" เพียงชื่อเดียว ส่วนต้นฉบับตัวเขียนใช้ว่า "อุซุตรา" บาง อูตราบ้าง
ซุซซุตรา หรือ ซุซาบ้าง แต่เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าชื่อสาวใช้ผู้นี้จากหนังสือเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
ของกับอุเทนคำฉันทแล้ว ปรากฏเป็น "ซุซซุตรา" ซึ่งเป็นชื่อใช้ตรงกันทั้งในอุเทนคำฉันทฉบับพิมพ์
พ.ศ.๒๕๐๔ และในพระราชนิพนธ์ฎีกา อันเชื่อว่าเป็นที่มาของอุเทนคำฉันท ยิ่งกว่านั้นยังตรงกับ
เรื่องอุเทนสำนวนอื่น ๆ อีกด้วย เช่น นิทานเรื่องสามาวดี ในนิทานธรรมบท อุเทนราช ของ
แพร เยื่อไม้ เป็นต้น ผู้วิจัยจึงคิดว่า คำ "ซุซซุตรา" น่าจะเป็นคำที่ถูกต้อง เพราะนอกจากจะ

เป็นชื่อที่ตรงกับหนังสือดังกล่าวแล้ว อุตตรา เป็นชื่อผู้หญิง มีกล่าวหลายแห่งในพระไตรปิฎก ส่วนชชชชชช แปลว่า ค่อม มีชื่อคน เพราะฉะนั้น ชชชชชช จึงแปลว่า นางอุตตรา ค่อม

๒. เนื้อเรื่อง เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องแล้ว ส่วนใหญ่จะมีข้อความตรงกัน ส่วนข้อความที่แตกต่างกันออกไปแยกได้เป็น

๒.๑ เนื้อความเหมือนกัน คำประพันธ์เหมือนกัน แต่วิธีพรรณนาแตกต่างกัน มีปรากฏหลายตอนในอุเทนคำฉันท์ฉบับตัวเขียนและฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ ตัวอย่างเช่น ตอนพระธิดาอัลลภปะตรวจความบนท้องฟ้า พบว่าดาวประจำพระองค์ท้าวปรีดิปะ กษัตริย์เมืองโกสัมพีนหมอง ก็รู้ว่าพระเจ้าปรีดิปะจะสิ้นพระชนม์ จึงบอกเรื่องราวแก่นางผู้เป็นอภิมเหสีของท้าวปรีดิปะ นางกลับเข้าใจผิดและกล่าวหาว่าพระอัลลภปะมีความอาฆาตพยายบาทจึงใส่ร้ายท้าวปรีดิปะเช่นนั้น พระคาบศตองชี้แจงเป็นอันมากนางจึงเชื่อปรากฏในอุเทนคำฉันท์ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ ว่าดังนี้

| | |
|--------------------------|----------------|
| วันหนึ่งรศิยาประอม | นั่งหน้าอาศรม |
| ประพาสการาราย | |
| ดูนักชัฏกษัตริย์ทั้งหลาย | โดยอุปเท่ห์ทาย |
| อุบตีวิบัตินมี | |
| เห็นดาวกรุงโกสามพี | เหตุโศคหาศรี |
| ขมุขมัวมัวมนต์ | |
| รูแห้วเจ้าสาถล | จะสิ้นพระชนม์ |
| ก็กล่าวอุทานควนพด้น | |
| ดูรากคินีโนมพัน | วันนี้ปรีดิ |
| ตปะจะถึงมฤตยู | |
| นางนองสนองท้าวโดยฉลุ | ท่านกล่าวนี้ดู |
| คคืบเยียงยุคิธรรม | |

| | |
|---|-----------------|
| ฤๅหนึ่งเป็นเวรเวียนวัน | กับท้าวปรีณคป |
| แรงพิโรธยังไปหาย | |
| ไซ้เมื่อย่าหมองใจหมาย | ถูกขบับร่าย |
| นิยมผู้มีกนิหาร | |
| ไซ้เรียมรักชังจันทาล | หากเหตุเห็นการ |
| ก็กล่าวแต่โดยสัจจัง | |
| ส่วนอุเทนคำฉันท์ ต้นฉบับตัวเขียนมีคำประพันธ์ว่าดังนี้ | |
| วันหนึ่งรติยาประดม | นั่งหน้าอาศรม |
| ประพาสการาราย | |
| คูในไตรเพททางศาย | นรโลกยเหล่าหลาย |
| อุบัตวิบัติอันมี | |
| เห็นนักชกกรุงโกสามพิ | รวงโรยรังษี |
| เปนอัปราคาพิกล | |
| รู้แทท้าวแผนภูวคล | ถึงมจุมคชนม์ |
| ก็เอื้อนสุคาควงจันทร | |
| อ้าแม่คูดาวโพนพลัน | วันนี้ปรีณ |
| ตะปะจะถึงมิกยู | |
| ฟังท้าวทาวทุกขระหู | คิงฤๅเจ้ากู |
| มากล่าวพิรุฑุติธรรม | |
| ฤๅหนึ่งเป็นเวรแก่กัน | ชิงแข่งรำพรรณ |
| ผู้ท้าวอันไกลไกลกลาย | |

| | |
|------------------------|---------------|
| เหนือหน่วยในรูปนามธรรม | ยินดีในบรร |
| พชิตกิจสังวร | |
| เชกพระปิโยรสองค์อร | เอาภรราราชกร |
| คำรงนิเวศน์เสวยรมย์ | |
| สองไห้ดอกทรงพิเนษกรม | อยู่แยกอาศรม |
| บิกล้มกลายเป็นมา | |
| กำหนดการเพลิงสัจญา | ก็ร้ายโรคา |
| พึงรู้ด้วยควันกฐนทกอง | |
| บรมราชขีตีสอง | ต่างตั้งใจปอง |
| โดยกิจวัตรมวิวาย | |
| ไปลู่กัญญาขังหมาย | ลวงแล้วปีหลาย |
| บเบื่อบบากพากเพียร | |

เนื้อความตอนนี้ปรากฏในอุเทนคำฉันท์ฉบับตัวเขียนว่า

| | |
|------------------------|------------------|
| สาทกนิทานบรรยาย | นักสิทธิ์สองสหาย |
| แต่หนยุบลบรรพา | |
| หนึ่งนามอัลกัปะนรา | เปนจอมวสุธา |
| อัลกะปะกะธานี | |
| หนึ่งเวธิปะกะบตี | คำรงค์เวธิ |
| กัปะชเรศเขตขันท์ | |
| สองท้าวเวียงไชยใกล้กัน | รักษารวมช้วน |
| เสนหส์นินทนิจการ | |

*พระยาอิศรานุภาพ (อัน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๓๐ - ๓๑.

| | |
|------------------------|---------------|
| ทั้งสองครองภพมานาน | แจ้งลักษณะญาณ |
| อนิจเนแบญจันท์ | |
| เหน้อยหน้าในรูปนามธรรม | ยินดีในมรร |
| พชิตกิจสังวร | |
| เวนวังรังรักษพระนคร | เอารสอศิสร |
| ก็ออกมหาภิเนศกรม | |
| ยังพระหาวนาศรม | ไหวไฟแผพรหม |
| วิหารเพ่งพรหมจรรย์ | |
| ในที่เอกอรรคตาอัน | วิเวกแสงธรรม |
| คณะทูละไปมา | |
| กำหนดกองเพลิงสัญญา | ก็ร้ายโรคา |
| พึงรู้ควยควันกุดพ่อกอง | |
| บรมราชอลิศสอง | ต่างตั้งใจปอง |
| โดยกิจวัคมีวาย | |
| ไปลู่ภิญญาโดยหมาย | ลวงแล้วปีหลาย |
| บ่เบื่อบ่บากพากเพียร | |

บทประพันธ์ที่ยกมาเปรียบเทียบ แม้ว่าเนื้อความส่วนใหญ่ตรงกันแต่บางตอนใช้คำต่างกันแล้ว ยังปรากฏว่าในต้นฉบับตัวเขียนจะมีคำประพันธ์แทรกเพิ่มเติมอยู่ ๓ บท ได้แก่ บทที่ขึ้นต้นด้วยคำประพันธ์ว่า "เวนวังรังรักษพระนคร", "ยังพระหาวนาศรม" และ "ในที่เอกอรรคตาอัน" ซึ่งในอุเทนคำฉันท์ต้นฉบับตัวพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ ไม่มี

๒.๒.๒ หลังจากพระเจ้าอุเทนครองราชสมบัติในเมืองปรั้นตะไปแล้ว ในอุเทนคำฉันท์ฉบับตัวเขียนกล่าวสรุปที่พระเกียรติ พระเจ้าอุเทนต่ออีก ๓ บท ก่อนจะเริ่ม

เรื่อง โสสกเศรษฐี ซึ่งอุเทนคำฉันท์ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ ไม่มี ข้อความดังกล่าวปรากฏ
ในต้นฉบับตัวพิมพ์ ดังนี้

| | |
|--------------------------|----------------|
| พระเกียรติปรากฏกษัตรา | ท้าวเทศธราธาร |
| บรมณาตราไตร | |
| มาอินมรธาศถวายไชย | บรรณามาโดย |
| สุวรรณมณีรัชฎา | |
| ศักรูหมุรายรอา | เขตเข้าลีมา |
| เกษมเกษตรสมบูรณ | |
| หิรัญพรรณพัลลुकัเพิ่มพูล | กลกัลปพฤษุมูล |
| ในจาคุทิศาสนาค | |
| ควยเคชเคชากินินหาร | พระราชกุมาร |
| ัจฉริยเบื่องบารมี | |
| ในเมืองมีสามเขวี | ล้ำแต่เศรษฐี |
| โสกเริ่มโรงทาน | |
| ทรพยวันพันกหาปณาค | จายภักตรนิจการ |
| แกพนพิทกปณา | |

ต้นฉบับตัวเขียนมีแทรก ๓ บท ได้แก่ ระหว่างบท "ควยเคชเคชากินินหาร"
กับบท "ในเมืองมีสามเขวี" ดังนี้

| | |
|--------------------|-------------|
| ควยเคชเคชากินินหาร | พระราชกุมาร |
| ัจฉริยเบื่องบารมี | |

| | |
|----------------------|----------------|
| ทรงฉาปนะกิจพิธี | บรมศรابق |
| ชนกอย่างขรรคิยา | |
| สมภารสมโพธิพรรณา | ลวนรูดุม |
| อเหตุกลาวเพนการ | |
| ควรฟังกุเทศุทาน | ยังไปพิศฎาร |
| นิยมนิยายยังมี | |
| ในเมืองมีสามเขวี | ลำแคเศรฐรี |
| โสกเริ่มโรงทาน | |
| ทรัพย์วันพันกหาบ้นาน | จายภัตร์นิจการ |
| แกพรอดพิภกัปณา | |

๒.๒.๓ อุเทนคำฉันทันฉบับตัวเขียน เลขที่ ๓๑ - ๓๔ มีเรื่องราวตั้งแต่ต้นจนถึงพระเจ้าอุเทนไคพระนางवासูลทัตตะเป็นมเหสีอีกองค์หนึ่ง และทรงครองราชย์ด้วยความเป็นสุข ตอนท้ายเรื่องอันเป็นบทนิคมพจน์ มีคำประพันธ์ปรากฏต่ออีก ๑๒ บท มีใจความกล่าวถึงที่มาของเรื่อง เจตนาของการแต่ง พร้อมทั้งการกล่าวอวมตณของผู้แต่ง และตอนท้ายสุด ถวายพระพรพระเจ้าอยู่หัว ให้ทรงปราศจากทุกข์โศกโรคภัย และมีพระชนมายุยืนนานตลอดไป ดังปรากฏในภาพประกอบที่ ๑ หน้า ๓๘ก-ข

๓. การเขียนและการแบ่งวรรคในบทประพันธ์

จากการสอบทานอุเทนคำฉันทัน ระหว่างฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๔ กับต้นฉบับตัวเขียน นอกจากจะพบข้อบกพร่องอันเนื่องจากการพิมพ์ผิดและเนื้อความแตกต่างกันในชื่อตัวละครและเนื้อเรื่องแล้ว ผู้วิจัยยังได้สังเกตพบข้อแตกต่างของการเขียนและการแบ่งวรรคในบทประพันธ์อีกด้วย คือ

ต้นฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑, เล่มที่ ๓๐.

| | | | | | |
|---|------------------|--------------|--------------|--------------|----|
| ๑ | นตยคณพราคร | ยพยทศกคยคก | กขยณนคณยคค | ยคค | ๘ |
| ๑ | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | ๙ |
| ๑ | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | ๑๐ |
| ๑ | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | ๑๑ |
| ๑ | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | ๑๒ |
| ๑ | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | ๑๓ |
| ๑ | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | ๑๔ |
| ๑ | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | ๑๕ |
| ๑ | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | ๑๖ |
| ๑ | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | ๑๗ |
| ๑ | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | ๑๘ |
| ๑ | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | ๑๙ |
| ๑ | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | คคคคคคคคคคคค | ๒๐ |

ภาพประกอบที่ ๑. บทนิคมพจน์ในอุเทนคำฉันท์ คำนวณตัวเขียนเลขที่ ๓๓๖.

๓.๑ การเขียน หากคำใดเป็นคำซ้ำในต้นฉบับตัวเขียนจะใช้เครื่องหมาย
ไม้ยมก (๗) แทนคำซ้ำนั้น ๆ โดยเฉพาะคำประพันธ์ชนิดกาพย์สุรางคนางค์แล้ว จะมี
ปรากฏการเขียนทำนองนี้มากที่สุด เช่น คอนพรรณาพระเศษานุภาพของพระเจ้าอุเทน
จะเขียนดังนี้

ต้นฉบับตัวเขียน

| | | |
|------------------------------|-----------------|-------------|
| อริ ๗ ร้าย | อ่อนน้อม ๗ ถวาย | สุมา ๗ ไลย |
| เกริกกฤตติกฤษฏาญ | ธิดาร ๗ ใน | นาเขตร ๗ ไค |
| จักเปรียบ ๗ ปุณ ^๑ | | |

ฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๘ จะเขียนดังนี้

| | | |
|---------------------------------|--------------|------------|
| อริร้าย | อ่อนน้อมถวาย | สุมามาไลย |
| เกริกกฤตติกฤษฏาญ | ธิดารกาลใน | นาเขตเขตไค |
| จักเปรียบเปรียบปุณ ^๒ | | |

๓.๒ การแบ่งวรรคตอนของบทประพันธ์ ถ้าบทประพันธ์ใดเป็นฉันท์ ๑๘
ในต้นฉบับตัวเขียนจะนิยมเขียนแบ่งเป็นบทละ ๔ วรรค ในต้นฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๕๐๘ จะ
เขียนแบบปัจจุบัน คือ แบ่งเป็น ๓ วรรค หรือกาพย์สุรางคนางค์ จะเขียนแบ่งเป็นบรรทัด
ละ ๒ วรรค แต่ฉบับพิมพ์จะเขียนแบ่งเป็นบรรทัดละ ๓ วรรค จะปรากฏเช่นนี้เสมอตั้ง
แต่ต้นจนจบเรื่อง ส่วนคำประพันธ์ชนิดอื่น ๆ คงมีการเขียนแบ่งวรรคตามแบบปัจจุบัน
ตัวอย่างคือ

ฉันท์ ๑๘ ตอนนมเหล้าท้าวปรีดปะหนร่าพึงถึงท้าวปรีดปะว่าจะคงคิดถึง

ต้นฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒, เลขที่ ๓๐.

^๒พระยาอิศรานุภาพ (อัน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๘๕.

และรังกางเหมือนเดิมหรือไม่ ฉบับตัวเขียนแบ่งวรรค ดังนี้

| | |
|---------------------|-------------------|
| หวลคิตจิตตวิกล | กมลอุมนอา |
| รภถึงพระภรรคา | บพิตร |
| ไอ้เคยรวมรส | เคยเสวยรมยนิคัย |
| หลักหลักวิบัติปลิด | ประจาก |
| ปานนี้ท้าวจะค้ำนึ่ง | ประหนึ่งกนิฐาพราก |
| ฤาใจจะไกลหลาก | ไฉน ^๑ |

ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ จะเขียนแบ่งวรรค คือ

| | |
|--------------------------------------|------------------|
| หวลคิตจิตตวิกลกมลอุมนอา | |
| รภถึงพระภรรคา | บพิตร |
| ไอ้เคยรวมรสเคยเสวยรมยนิคัย | |
| หลักหลักวิบัติปลิด | ประจาก |
| ปานนี้ท้าวจะค้ำนึ่งประหนึ่งกนิฐาพราก | |
| ฤาใจจะไกลหลาก | ไฉน ^๒ |

กาพย์สุรางคนางค์ต้นฉบับตัวเขียน จะเขียนแบ่งวรรคดังนี้คือ

| | |
|-------------------------|----------------|
| สองสม้ ๆ สนิช | ชวนขึ้น ๆ จิต |
| ภิรมย์ ๆ ยา | หยอกเย้า ๆ ยี้ |
| เปรมปรีดิ์ ๆ คา | ชอบเชิง ๆ ลา |
| ภโกลม ๆ ใจ ^๓ | |

^๑ต้นฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑, เลขที่ ๓๑.

^๒พระยาอิศรานุกภาพ (อัน), อุเทนคำฉันท, หน้า ๓๘ - ๕.

^๓ต้นฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑, เลขที่ ๓๑.

ต้นฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๘ จะเขียนแบ่งเป็น ๓ วรรคค่อหนึ่งบรรทัด

| | | |
|---------------|-----------------|---------------|
| สองสมสมสนธิ | ชวนชื่นชื่นจิต | ภิรมย์รมยา |
| หยอกเย้าเย้าย | เปรมปรีดิ์ปรีดา | ชอบเชิงเชิงลา |
| เถโลมโลมใจ | | |

ฉะนั้นในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงขอแก้ไขผิดพลาดดังกล่าว การเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ หากคำหรือข้อความตอนใดที่เห็นว่าต้นฉบับตัวเขียนถูกต้องและเหมาะสมกว่าต้นฉบับพิมพ์ ก็จะเลือกใช้คำหรือข้อความนั้นตามต้นฉบับตัวเขียน แต่ถ่าต้นฉบับพิมพ์มีความกะทัดรัดกว่าก็จะเลือกใช้ข้อความนั้น โดยมีเชิงอรรถบอที่มาจากข้อความนั้น

สำหรับตัวอย่างคำประพันธ์ของอุเทนคำฉันท์ที่ยกมาประกอบกรวิจัยวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ก็จะยึดหลักการเลือกใช้คำและข้อความดังกล่าว เช่นเดียวกัน ต้นฉบับตัวเขียนที่ผู้วิจัยเลือกมาเป็นตัวอย่างอ้างอิง ได้แก่ ชุดที่ ๕ มัคที่ ๕๖ คู่ ๑๑๓ ชั้น ๒/๑ และชุดที่ ๘ มัคที่ ๗๐ คู่ ๑๑๓ ชั้น ๒/๑

ข้อบกพร่องที่ผู้วิจัยนำมาภาล่านั้น เป็นเพียงบางส่วนของปรากฏในอุเทนคำฉันท์ อาจมีข้อบกพร่องอีกหลายตอนที่ควรแก้ไข จึงขอให้เป็นหน้าที่ของผู้สนใจใคร่จะชำระต้นฉบับอุเทนคำฉันท์ต่อไป การที่ผู้วิจัยหยิบยกข้อบกพร่องมากล่าวอ้างนั้น มีจุดประสงค์เพียงต้องการชี้ให้เห็นว่าอุเทนคำฉันท์ฉบับพิมพ์แพร่หลายในปัจจุบันมีบางสิ่งบางอย่างที่ควรแก้ไขให้ถูกต้อง มิฉะนั้นอาจจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจผู้แต่งผิด หรือไ้ความรู้ความเข้าใจไปอย่างผิด ๆ ได้ ซึ่งจะมีผลกระทบต่อความเสื่อมเสียชื่อเสียงของผู้แต่งควย,

เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.